

DEDE KORKUT HİKÂYESLERİ'NDE /+DAn/ ABLATİF HALİ EKİNİN YAPI VE GÖREV BAKIMINDAN FONKSİYONLARI ÜZERİNE

Eda EYİ*

Özet

Standart Türkçede eklerin iyi bir şekilde anlaşılması için artzamanlı-üşzamanlı inceleme yapılması gerekmektedir. Bu çalışmada, Türk edebiyatının önemli eserlerinden biri olan Dede Korkut Kitabı'nda yer alan on iki hikâyede /+DAn/ ablatif hali ekinin yapı ve görev bakımından fonksiyonları üzerinde durulmuş, genel olarak derin ve yüzey yapı bağlamında arkaik biçimleri göz önünde bulundurularak inceleme yapılmıştır. En arkaik biçimlerine Göktürk ve Uygur dönemi metinlerinde rastladığımız /+DAn/ ablatif hali ekinin ayrılma, çıkma ya da uzaklaşma gibi aynı anlamı karşılayan işlevi dışında sınırlandırma, kıyaslama, sebep, zaman gibi işlevleriyle de karşılaşmak mümkündür. Diğer ek kullanımlarında olduğu gibi /+DAn/ ablatif ekinin de yönelme, bulunma, eşitlik ve vasıta gibi hal ekleri yerine kullanımı da mevcut olan bir durumdur. Bu durum, Standart Türkçede nadir olmakla birlikte ağız ve lehçelerde daha çok karşılaştığımız bir durumdur.

Anahtar Kelimeler: Yapı, Görev, Hal, Arkaik, Hikâyeler.

ON STRUCTURE AND FUNCTIONS OF THE ABLATIVE /+DAn/ IN DEDE KORKUT STORIES

Abstract

In standard Turkish, a diachronic/synchronic study is required to properly understand suffixes. This study focuses on the structure and functions of the ablativ /+DAn/ suffix and analyzes the archaic forms of the suffix in general terms of deep and surface structure of the suffix in the twelve stories of Dede Korkut, one of the important works in Turkish literature. The most archaic forms of the /+DAn/ ablativ form is encountered in texts from the Gokturk and Uyghur eras with functions such as separation, detachment and divergence for similar meanings, as well as categorization, comparison, reasoning and timing. Similar to other suffixes in the Turkish language, the /+DAn/ ablativ suffix can be used in place for situational suffixes to indicate orientation, presence, equality and instrument. This is a rare occurrence in standard Turkish, but rather more common in dialects and subdialects.

Keywords: Structure, Function, Suffix, Archaic, Stories.

---

* Doktora Öğrencisi, eda_36eyi@hotmail.com, 0000-0002-1758-4685.

1. GİRİŞ

“İlim âleminde ve Türk dili ve edebiyatı alanında Dede Korkut kitabı yahut kısaca Dede Korkut adı ile tanınan eser bir destanî Oğuz hikâyeleri mecmuasıdır.” (Ergin 1994: 1).

“Dede Korkut, Türk destan edebiyatının doruğa yükselmiş bir şaheseridir. Bilindiği gibi destanlar, bir milletin bir toplumun kendi tarihi boyunca süregelen yaşayış safhalarını ve ortak kültür değerlerini zaman imbiğinden süzerek kendisine yansıtmış ve günümüze aktarmış olan eserlerdir. Bu bakımdan taşıdıkları tarihi sosyal ve kültürel değerler çok yönlüdür. Dede Korkut’ta bu nitelikte bir eserdir. Ancak onun kendi döneminin değeri birçok eserinin de üstüne çıkaran ve destan edebiyatının doruğuna yükselten yanı dildeki güzellik ve üslûbundaki mükemmelliktir.”(Korkmaz 1998: 101).

Fuat Köprülü: “Dede Korkut Kitabını terazinin bir kefesine diğer edebiyat mahsullerini de diğer kefesine koysalar, Dede Korkut Kitabı ağır basacaktır.” ifadesiyle ve Muharrem Ergin ve Zeynep Korkmaz tarafından yapılan açıklamalarla Dede Korkut Kitabının önemi vurgulamaktadır. Türk edebiyatında önemli bir yere sahip olan bu şaheser, Muharrem Ergin tarafından iki cilt olarak yayımlandığı “Dede Korkut Kitabı” adlı eserinin ikinci cildinde Dede Korkut Hikâyelerindeki hal ekleri dizin olarak verilmiştir, farklı fonksiyonları üzerinde durulmamıştır. Bu çalışmada Ayşegül Çakan tarafından “Dede Korkut Hikâyeleri” olarak çevrilen İş Bankası tarafından yayımlanan eser üzerinde /+DAn/ ablatif hal ekinin farklı fonksiyonları üzerinde durulacaktır.

Dilsel bağlamda hal/durum, Muharrem Daşdemir tarafından: “Bir isim cümle içinde çok çeşitli görevler üstlenir. Bu görevlerin her birine hal denir.” (Daşdemir 2014: 71) olarak tanımlanırken; Zeynep Korkmaz tarafından: “İsmin cümle içinde bulunduğu dilbilgisi şekli; yalın veya eklerle genişletilmiş olarak aldığı geçici durum.” (Korkmaz 1992: 77) olarak tanımlanmakta; Günay Karaağaç tarafından: “Dil kullanımında, varlık ile varlık (söz öbeği) veya varlık ile eylem (cümle) yapılarındaki ilişkilerin adlarına ad çekimi veya durum çekimi denir.” (Karaağaç 2013: 340) olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamaların hepsi isim ya da fiil unsuruna gelen eklerin isim ya da fiil unsuruyla çekime girerek geçici görev üstlendiğini belirtmektedir.

Hal/durum eki ise, hal ve durumun tanımının şekilsel olarak bir göstergesinin ifadesidir.

“İsimler kelime grupları ve cümleler içinde diğer kelimelerle münasebetleri sırasında, münasebetin cinsine göre, çeşitli hallerde bulunurlar. İsimlerin, kelime grupları ve cümleler içinde isimlerle, edatlarla ve fiillerle çeşitli münasebetleri olur. Bu münasebetler kurulurken isimler hep aynı durumda bulunmaz, münasebetin cinsine göre ayrı ayrı hallere girerler. Demek ki ismin halleri ismin diğer kelimelerle münasebeti sırasında içinde bulunduğu durumlardır. Her hal, her durum bir çeşit münasebet ifade eder, her münasebet ifadesi için isim bir halde, bir durumda bulunur. İsim bu münasebetleri bazen eksiz olarak, fakat çok defa da ek alarak ifade eder. Yani isim halleri bazen eksiz, fakat çok defa da eklidir. İşte isimleri çeşitli münasebetler için çeşitli hallere, durumlara sokan bu eklere hal ekleri adı verilir.” (Ergin 2019: 231).

“İsimleri genel olarak kendinden sonra gelen fillere, bazen de yine kendinden sonra gelen isimlere veya son çekim edatlarına bağlarlar. Söz diziminde ekli alanları daima ileriye, kendilerinden sonra gelen kelimeye yöneliktir. Çeşitli kelime gruplarını teşkil ettikleri gibi çekimli fiillerle birlikte cümle örgüsünün başlıca unsurlarını da oluştururlar.” (Özkan 2013: 485).

Hal eklerinin istisnaî olarak eksiz şekilleri de vardır. Fakat bu durum yüzey yapıda mevcut olmayan derin yapıda yine mevcut biçimiyle karşılaştığımız bir durumdur. Üzerinde duracağımız ablatif hali eki /+DAn/ ya kendinden sonra gelen sözcük bağlantılı haliyle ya da kendinden önceki isim ya da fiil unsuruna bağlanmış şekilleriyle karşımıza çıkacaktır. Bu hal genellikle hem yüzey hem de derin yapıda mevcuttur. Genel olarak ayrılma, uzaklaşma, çıkma gibi anlamlarla sözcüğü vasıflandıracak ve kendinden önce ya da sonra gelecek söz ya da söz öbekleriyle bu bağlamda ilişki kuracaktır. Muharrem Ergin ve Mustafa Özkan'ın açıklamaları bu durumu destekler niteliktedir.

2. /+DAn/ ABLATİF HALİ EKİ

Ablatif hali ekinin “Türkçenin en eski yazılı vesikalıkları olan Köktürk ve Uygur metinlerine kadar” (Korkmaz 2018: 14) en arkaik biçimlerine rastlamak mümkündür. “Eski Türkçede –dın/-din ve –tın/-tin şeklinde yalnız dar ünlü idi. Ek, Eski Anadolu Türkçesinde –dan/-den şeklinde olup t’li biçimleri sonradan ünsüz uyumuna bağlı olarak ortaya çıkmıştır. –dın/-din şekli ise yalnızca kalıplaşmış olarak belli kelimelerde kullanılmaktadır. (öndin, yanadın, erdin, çevredin vb.)” (Özkan 2013: 116). Standart Türkiye Türkçesinde, vokal ile biten addan sonra +dan/+den; tonlu konsonanttan sonra +dan/+den; tonsuz konsonanttan sonra ise +tan/+ten şekliyle gelmektedir.

“Kelime gruplarında ve cümlede fiilin gösterdiği hareketin kendisinden uzaklaştığını ifade etmek için isim ablatif halinde bulunur. Bulunduğu yerde fiilin yerine isim ve edat da bulunsa umumiyetle bir uzaklaşma ifade eder.” (Ergin 2019: 239).

2.1. Yapı Bakımından /+DAn/ Ablatif Hali Ekinin Kullanımları

“Eklendiği adda, fiilin gösterdiği işin kendinden uzaklaştığını gösterme durumudur. Bu durumda, fiilin hareketi çıkma durumundaki addan dışarıya doğru yönelmiştir.” (Korkmaz 2017: 112). “Bir şeyin içerisinden, önünden, üstünden, civarından vs. geçerek yapılan hareketin yeri veya bitiriliş noktası bildirilirken ayrılma durumu kullanılır.” (Gülsevin 2017: 67). Dil araştırmacıları tarafından /+DAn/ ablatif hali eki, kattığı anlamdan dolayı çıkma, ayrılma, uzaklaşma hali eki olarak farklı isimlerle adlandırılmıştır.

2.1.1. İsim /+DAn/

Baş indirdi, bağır bastı, ağız *dilden* görklü selam verdi. (D.K.H. / s. 51)

O *şaraptan* içen esrik olur. (D.K.H. / s. 98)

Hemen Beyrek *attan* indi, karıştılar. (D.K.H. / s. 49)

Kolca karpuz alıp *ilden* ile *beyden* beye ozan gezer. (D.K.H. / s. 5)

Gene toy edip *attan* aygır, *deveden* buğra, *koyundan* koç kırdırmıştı. (D.K.H. / s. 9)

Meğer sultanım, gene yazın boğayı *saraydan* çıkardılar. (D.K.H. / s. 12)

O kırk namertler: Dirse Han, görür müsün oğlanı, *yazdan yabandan* geyiği kovalar, senin önüne getirir. (D.K.H. / s. 15)

Aydan arı, *günden* görklü kız kardeşin Banu Çiçek’i Bamsı Beyrek’e dilemeye gelmişim. (D.K.H. / s. 51)

Beyrek baktı gördü ki küçük kız kardeşi *pınardan* su almaya gelir. (D.K.H. / s. 61)

Sarı giysili Selcan Hatun *köşkten* bakar. (D.K.H. / s. 112)

2.1.2. İyelik Eki Almış İsim /+DAn/

Varıp peygamberin yüzünü gören, gelince Oğuz'da sahabeti olan, öfkesi tutunca *bıyıklarından* kan çıkan, Bıyığı Kanlı Büğdüz Emen dörtnala yetiştirdi. (D.K.H. / s. 40)

Kâfirlerin leşlerinden bir büyük tepe yığıldı. (D.K.H. / s. 28)

Kara dere ağzında, *kara boğa derisinden* beşiğinin örtüsü olan, öfkesi tutunca kara taşı kül eyleyen, bıyığını ensesinde yedi yerde düğümleyen, yiğitlerin önde gideni, Kazan Bey'in kardeşi Kara Göne dörtnala yetiştirdi. (D.K.H. / s. 39)

Yahan Keşiş oğlundan oğul doğar... (D.K.H. / s. 38)

Bari *Bayındır Han'ın tavlasından* iki şahbaz, yürük at getirin. (D.K.H. / s. 50)

Semiz koyun, arık toklu bayırda kalsa kurt gelip yemezdi *sapanın korkusundan*. (D.K.H. / s. 37)

Kimin ki oğlu kızı yok, kara otağa kondurun, kara keçe altına döşek, *kara koyun yahnisinden* önüne götürün, yerse yesin yemezse kalksın gitsin demiştirdi. (D.K.H. / s. 9).

Baba malından ne fayda başta devlet olmasa. (D.K.H. / s. 4)

Borçluyu *borcundan* kurtar. (D.K.H. / s. 12)

Dirse Han'ın tutsak olduğundan Oğuz beylerinin haberi yok. (D.K.H. / s. 19)

Ya nice kurtuldun *Delî Kaçar'ın elinden* dedi. (D.K.H. / s. 52)

2.1.3. Çokluk Eki Almış İsim /+DAn/

Develerden kızıl deve senin gider. (D.K.H. / s. 21)

Çağıl çağıl *kayalardan* çıkan su... (D.K.H. / s. 30)

2.1.4. Zamir /+DAn/

Senden midir, *benden* midir, Tanrı Teâlâ bize bir aslan gibi oğul vermez nedendir dedi, söylendi. (D.K.H. / s. 11)

Benden aziz, *benden* sevgili anadır. (D.K.H. / s. 100)

Senden can dilerim ana... (D.K.H. / s. 100)

2.1.5. /-An/ Partisip (Sıfat-fiil) Eki /+DAn/

Geçenden otuz üç akçe alırdı. (D.K.H. / s. 95)

Geçmeyenden döve döve kırk akçe alırdı. (D.K.H. / s. 95)

2.1.6. /+DAn/ Ablatif Hali Ekinin Ad Çekim Eklerinin Kalıplaşması Sonucu Oluşumu

“Yer, zaman, miktar vb. gösteren adlara gelerek eklendikleri adları, fiillere geçici birer zarf görevi ile bağlayan ad çekim ekleri, zamanla anlam kaymasına ve işlev aşınmasına dayanan bir kalıplaşmadan geçerek, eklendikleri sözlerle kaynaşıp gerçek zarfları oluşturmuşlardır.” (Korkmaz, 2017: 206). Bu kalıplaşmaya uğramış olan eklerden biri de /+DAn/ ablatif ekidir.

Çoban böyle deyince Kazan ah etti, *aklı başından gitti*. (D.K.H. / s. 32)

Geceyi gündüze kattı, anası duymadan *el altından buyurdu*... (D.K.H. / s. 86)

Tekfur der: Bu yiğidi *anadan doğma* soyun. (D.K.H. / s. 109)

2.1.7. /+DAn/ Ablatif Hali Ekinin Addan Sıfat Türeten Ek Biçiminde Oluşumu

Resul aleyhisselam zamanına yakın *Bayat boyundan* Korkut Ata derler bir er ortaya çıktı. (D.K.H. / s. 3)

Bayındır Han'dan buyruk böyledir hanım dediler. (D.K.H. / s. 10)

Develerden kızıl deve senin gider. (D.K.H. / s. 21)

Kâfirlerin leşlerinden bir büyük tepe yığıldı. (D.K.H. / s. 28)

Çağıl çağıl *kayalardan* çıkan su... (D.K.H. / s. 30)

Kara dere ağzında, *kara boğa derisinden* beşiğinin örtüsü olan, öfkesi tutunca kara taşı kül eyleyen, bıyığını ensesinde yedi yerde düğümleyen, yiğitlerin önde gidene, Kazan Bey'in kardeşi Kara Göne dörtnala yetişti. (D.K.H. / s. 39)

Adaklısından damat hediyesi bir kırmızı kaftan geldi. (D.K.H. / s. 54)

2.2. Görev Bakımından /+Dan/ Ablatif Hali Ekinin Kullanımları

/+Dan/ ablatif hali eki, cümlede genellikle tümleç görevinde kullanılmaktadır. Tümleç: “Genellikle fiilin anlamını çeşitli yönlerden tamamlayan, herhangi bir ad durumunda bulunan, edat alan ad veya tamlama, meful, mütemmim.” (<http://www.tdk.gov.tr>). olarak tanımlanmaktadır.

2.2.1. Zaman Tümleci

/+Dan/ ablatif hali eki üzerine herhangi bir edatı almadan da cümlede zaman tümleci olarak kullanılabilir.

Çoban söyledi: Belli ağam Kazan, *geceden* bir kuzu pişirmişim, gel bu ağaç dibine inelim, yiyelim dedi. (D.K.H. / s. 33).

2.2.1.1. /+Dan/ sonra

“EAT. Devresinde, sonra edatı daima +dAn ile kullanılmakta idi. Bu gün ise, normal isimlerden (Ahmet+ten sonra), zamirlerden (sen+den sonra), fiilden türemiş şekillerden (yap-tık+tan sonra) sonra ayrılma hali şekli kullanılmakta; zaman bildiren kelimelerden (gün, vakit, zaman) sonra kullanılmamaktadır.” (Gülsevin 2017: 72). /+Dan/ ablatif hali üzerine getirilen sonra, önce gibi edatlarla ilişki kurarak genellikle cümlede zaman tümleci görevinde kullanılmaktadır. +Dan hali eki+sonra edatıyla ilişkisine DKH'nde rastlanmıştır, fakat +Dan+önce edatıyla ilişkisine rastlanmamıştır.

Hatunu hamile oldu, *nice müddetten sonra* bir oğul doğurdu. (D.K.H. / s. 12)

Kırk güne değin sırayla giyinin, *ondan sonra* bir dervişe verelim dedi. (D.K.H. / s. 54)

Emanetim var, ısmarlarım onlara, *ondan sonra* benim canımı alsın dedi... (D.K.H. / s. 101)

Bu boy Deli Dumrul'un olsun, *benden sonra* alp ozanlar söylesin, alını açık cömert erenler dinlesin dedi. (D.K.H. / s. 103)

2.2.2. Sebep Tümleci

/+Dan/ ablatif hali eki üzerine dolayı ya da ötürü edatlarını almadan da cümlede sebep tümleci olarak kullanılabilir. DKH'nde den+dolayı ve den+ötürü şekillerine rastlanmamıştır. Yüzey yapıda her ne kadar belirtilmemiş olsa da derin yapıda edatların varlığı sezilmektedir.

Senden midir, *benden* midir, Tanrı Teâlâ bize bir aslan gibi oğul vermez nedendir dedi, söylendi. (D.K.H. / s. 11)

Semiz koyun, arık toklu bayırda kalsa kurt gelip yemezdi *sapanın korkusundan*. (D.K.H. / s. 37)

Yalancı oğlu Yaltacık bunu işitti, *Beyrek'in korkusundan* kaçtı. (D.K.H. / s. 72)

2.2.3. Nesne

Nesne, “Bir tümce veya yan cümleler içinde yükleme doğrudan ilişkili olan ögedir. Belirtili ve belirtisiz olmak üzere iki tür nesne vardır. Tümce içinde yükleme durumu ekini alan sözcük ya da sözcük gruplarına belirtili nesne adı verilir. Tümce içinde, yükleme durumu ekini almayan sözcük ya da sözcük gruplarına belirtisiz nesne adı verilir.” (Eker 2017, s. 350). olarak alınılmaktadır.

/+Dan/ ablatif hali ekinin nesne olarak değerlendirilmesi iki şekilde karşımıza çıkmaktadır:

1. Derin ve yüzey yapı göz önünde bulundurarak inceleme yapılmalıdır. Ayşe matematik kitaplarından hediye etti ve Ayşe matematik kitaplarından üç tanesini hediye etti cümlelerinde birinci cümlede yüzey yapıda +DAn ablatif ekinden sonra varlığı hissedilen nesne unsurunu oluşturan sözcüklerin düştüğü görülmektedir. Bundan dolayı +DAn ablatif hali eki cümlede kendinden sonra gelen nesne unsuruyla ilişki kurduğu için nesne başlığı altında değerlendirmek yerinde olacaktır.

Kimin ki oğlu kızı yok, kara otağa kondurun, kara keçe altına döşek, *kara koyun yahnisinden* önüne götürün, yerse yesin yemezse kalksın gitsin demişti. (D.K.H. / s. 9)

O şaraptan içen esrik olur. (D.K.H. / s. 98)

2. Derin ve yüzey yapı göz ardı edilerek inceleme yapılmalıdır.

“Nesne eki kabul ettiğimiz +(y)I dışında, ister +(y)A olsun ister +DAn eki olsun, cümlede bu eklerden herhangi birini almış ögenin nesne kabul edilebilmesinin temel şartı, geçişli fiillerde olduğu gibi eylemin özne dışında başka bir varlığı etkilemesi olmalıdır. +DAn ekli isim tamlamalarıyla oluşturulan eksiltili nesne ögesi, “Ahmet elmadan yedi.” örneğinde olduğu gibi +DAn ekli nesne ögesi kabul edilemez. Ancak dilin bu yoldaki temayülü göz ardı edilmemelidir. Bunun dışında “Vekil uzun uzun ekonomik ilişkilerden bahsetti.” örneğinde olduğu gibi, zorunlu +DAn ekli tamlayıcı almış ve eylemin özne dışında başka varlığı etkilediği cümlelerde +DAn ekli nesne ögesinden söz edilebilir.” (Boz 2004: 511)

Baba malından ne fayda başta devlet olmasa. (D.K.H. / s. 4)

Borçluyu *borcundan* kurtar. (D.K.H. / s. 12)

Dirse Han'ın tutsak olduğundan Oğuz beylerinin haberi yok. (D.K.H. / s. 19)

2.2.4. Yer tümleci

Ata *belinden* inince inmeşe yeğ. (D.K.H. / s. 5)

Kolca karpuz alıp *ilden* ile *beyden* beye ozan gezer. (D.K.H. / s. 5)

Ozan der: Evin dayağı odur ki *yazıdan yabandan* eve bir konuk gelse, er adam evde olmasa, evvel onu yedirir, içirir, ağırlar, azizler, gönderir. (D.K.H. / s. 7)

Avrat der ki: Neyleyeyim, bu yıkılacak evde un yok, elek yok, deve *değirmenden* gelmedi der. (D.K.H. / s. 8)

Yakanla *boğazından* tutayım mı... (D.K.H. / s. 11)

Öz *gövdenden* başını keseyim mi... (D.K.H. / s. 11)

Akan duru sularından haber geçer, *eğri yatan Ala Dağ'dan* haber aşar, hanlar hanı Bayındır Han'a varır. (D.K.H. / s. 14)

Yalnız *oğul yollarından* dönmeyeyim. (D.K.H. / s. 17)

Parasar'ın Bayburt Hisar'ından fırlayıp uçan Beyrek boz aygırına bindi. (D.K.H. / s. 26)

Ak otağlı evim *şuradan* geçmiş gördün mü, de bana... (D.K.H. / s. 31)

Kâfirler ters konuşmuşlar, Kazan oğlu Uruz'u *hapisten* çıkarın, *boğazından* urganla asın, *iki küreğinden* çengele asın, kıyma kıyma ak etini çekin, kara kavurma edip kırk bey kızına iletin. (D.K.H. / s. 34-35)

Tasmasından tutanda tazıma yazık... (D.K.H. / s. 37)

Varıp peygamberin yüzünü gören, gelince Oğuz'da sahabeti olan, öfkesi tutunca *bıyıklarından* kan çıkan, Bıyığı Kanlı Büğdüz Emen dörtnala yetiştirdi. (D.K.H. / s. 40)

İç Oğuz beyleriyle Kazan *ortadan* tepiti. (D.K.H. / s. 41)

Altın kadehi *elinden* yere çalındı... (D.K.H. / s. 45)

Bezirgânlar *ardından* bakakaldılar. (D.K.H. / s. 46)

*Kanlı kanlı sular*dan geçer olsa geçit versin... (D.K.H. / s. 47)

Geyiği *ayağından* vurdu. (D.K.H. / s. 48)

Banu Çiçek *otağdan* bakardı. (D.K.H. / s. 48)

Parmağından altın yüzüğü çıkardı, kızın parmağına geçirdi. (D.K.H. / s. 49)

2.2.5. Ayrılma Tümlenci

Bay Büre'nin oğlu beş yaşına girdi, *beş yaşından* on yaşına girdi, *on yaşından* on beş yaşına girdi. (D.K.H. / s. 44)

Bey *hizmetkârdan*, hizmetkâr *beyden* ayrıldı. (D.K.H. / s. 92)

2.2.6. Kıyaslama Tümlenci

Benden alçak kişileri ak otağa, kızıl otağa kondurdu. (D.K.H. / s. 10)

2.2.7. Sınırlandırma Tümlenci

Beyrek diri olsa *on altı yıldan beri* gelirdi, bir yiğit olsa, irisi haberini getirse sırmalı giysi, altın akçe verirdim, ölüsü haberini getirene kız kardeşimi verirdim dedi. (D.K.H. / s. 56)

2.2.8. Yönelme Tümlenci

Yaradan Allah'tan medet... (D.K.H. / s. 90)

3. SONUÇ

Genel bir klişe olarak +DAn ablatif hali eki ayrılma, uzaklaşma ya da çıkma hali eki olarak bilinmektedir. Fakat çalışmamızda da belirttiğimiz üzere, farklı fonksiyonlarına rastlamak mümkündür. Gerek yönelme, bulunma gerekse nesne görevinde kullanımlarına rastlamak mümkündür. Türkçede bir genel kaide olarak eklerin birbirleri yerine kullanılabilmesi bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Üzerinde çalıştığımız Dede Korkut Hikâyelerinde, +DAn ablatif hali ekinin hem yapı hem de görev bakımından farklı örneklerini tespit etmiş bulunmaktayız.

Dede Korkut Hikâyeleri, bu çalışmada yapı ve görev bakımından iki başlık altında sınıflandırmaya tabii tutularak incelenmiştir: Yapı bakımından: İsim /+DAn/, İyelik Eki Almış İsim /+DAn/, Çokluk Eki Almış İsim /+DAn/, Zamir /+DAn/, /-An/ Partisip Eki /+DAn/, /+DAn/ Ablatif Hali Ekinin Ad Çekim Eklerinin Kalıplaşması Sonucu Oluşumu, /+DAn/ Ablatif Hali Ekinin Addan Sıfat Türeten Ek Biçiminde Oluşumu biçiminde hikâyede mevcut olan yapılar neticesinde sınıflandırma yapılarak başlıklar altında değerlendirilmiştir.

Görev bakımından ise, yine hikâyede mevcut olan cümleler neticesinde: Zaman Tümlenci, Sebep Tümlenci, Yer tümlenci, Ayrılma Tümlenci, Kıyaslama Tümlenci, Sınırlandırma Tümlenci, Yönelme Tümlenci biçiminde başlıklar altında değerlendirilmiş, görev bakımından yedi tümlenç çeşidi olarak kullanımı ve nesne unsuru olarak kullanımı tespit edilmiştir. En fazla ise +DAn ablatif hali ekinin görev bakımından yer tümlenci olarak kullanımı tespit edilmiştir.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde +DAn ablatif hali ekinin yapı ve görev bakımından söz dizimi ve fonksiyonları üzerinde durduğumuz bu çalışmamızda, vardığımız önemli iki sonuç şunlardır:

Eski Anadolu Türkçesi dönemi metinlerinde de rastladığımız, +DAn ablatif hali ekinin edat kullanımı ya da yüzey yapıda eksiltili şekillerini bu eserde de tespit edilmiş bulunmaktadır. Fakat yüzey yapıda eksiltili olan şekilleri nispeten daha fazladır.

1. Bu çalışmamızda Dede Korkut Hikâyeleri'nde örneklerini belirttiğimiz +DAn ablatif hali ekinden sonra yüzey yapıda mevcut olan ya da olmayan yapılar tabloda gösterilebilir:

Sebep Tümlenci	Zaman Tümlenci
/+DAn/+dolayı/ötürü	+DAn/+sonra
Senden+Ø midir, benden+Ø midir?	Nice müddetten+sonra
Sapanın korkusundan+Ø	Ondan+sonra
Beyrek'in korkusundan+Ø	Benden+sonra

Tablo 1: /+DAn/ ablatif hali ekinin düşmüş ve mevcut olan biçimlerinin gösterimleri.

2. Eserde üzerinde durduğumuz bir önemli sonuç da, /+DAn/ ablatif hali ekinin nesne olarak kullanımının iki şekilde karşımıza çıkmasıdır. Hem derin ve yüzey yapının göz önünde bulundurularak +DAn ablatif hali ekinden sonra gelerek yüzey yapıda mevcut olan ya da olmayan (+DAn+nesne) oluşumuyla karşılaşırken hem de geçişsiz fiillere dolaylı olarak etki eden +DAn ablatif hali ekinin nesne işleviyle karşılaşmış olmaktadır. Eserde iki oluşum türünün de örneklerine rastlamak mümkündür.

Misal, hikâyede geçen “Kimin ki oğlu kızı yok, kara otağa kondurun, kara keçe altına döşek, *kara koyun yahnisinden* önüne götürün, yerse yesin yemezse kalksın gitsin demişti.” Cümlesinde mevcut olan *kara koyun yahnisinden* ifadesi derin yapıda *kara koyun yahnisinden biraz ya da bir parça* gibi nesne unsurunu oluşturacak ifadeleri barındırmaktadır.

Derin ve yüzey yapı bakımından incelenmeden fiilin geçişli ve geçişsiz olarak değerlendirilmesi bakımından da +DAn ablatif hali ekinin cümlede nesne görevinde kullanıldığına tanıklık etmekteyiz. Hikâyede geçen “*Dirse Han'ın tutsak olduğundan* Oğuz beylerinin haberi yok.” Cümlesinde mevcut olan *Dirse Han'ın tutsak olduğundan* ifadesi, özne dışında yüklemi etkileyen ikinci unsur olduğundan dolaylı nesne unsuru olarak kabul edilmelidir.

KAYNAKÇA

- Boz, E. (2004), Türkiye Türkçesinde +DAn Ekli Nesne Ögesi Üzerine, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I*, Ankara: TDK Yayınları, 501-511.
- Çakan, A. (haz.). (2018), *Dede Korkut Hikâyeleri-Kitab-ı Dedem Korkut-*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Daşdemir, M. (2014), *Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal-İşlevsel Söz Dizimi*, Erzurum: Eser Basım Yayınları.
- Eker, S. (2017), *Çağdaş Tür Dili*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ergin, M. (1994), *Dede Korkut Kitabı I*, Ankara: TDK Yayınları.

- Ergin, M. (2019), *Edebiyat ve Eğitim Fakültelerinin Türk Dili Edebiyatı Bölümleri İçin Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Gülsevin, G. (2017), *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Ankara: TDK Yayınları.
- Karaağaç, G. (2013), *Türkçenin Söz Dizimi*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karahan, L. (1998), *Türkçede Söz Dizimi –Cümle Tahlilleri-*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1992), *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1998), Dede Korkut Hikâyelerinde Dil-Üslup Bağlantısı, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Cilt: 46, Sayı: 1998/1: 101-112.
- Korkmaz, Z. (2017), *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2018), *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*, Ankara: TDK Yayınları.
- Özkan, M. (2013), *Yüksek Öğretimde Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım*, İstanbul: Filiz Kitapevi Yayınları.
- Özkan, M. (2013), *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, İstanbul: Filiz Kitapevi Yayınları.
- <http://www.tdk.gov.tr> (Erişim Tarihi: 01.04.2021).